

KS. STANISŁAW KOWALCZYK

ANTROPOLOGICZNE PODSTAWY SPORTU

Sport, odgrywający tak istotną rolę w życiu współczesnych społeczeństw, jest fenomenem wielowymiarowym i wielofunkcyjnym. Atrakcyjność sportu wyjaśniają po części przemiany gospodarczo-społeczne ostatnich dwu stuleci, między innymi proces industrializacji i szybkie powiększanie się miejskich aglomeracji. Oba zjawiska niewątpliwie wpłynęły znacząco na umasowienie sportu, lecz jego geneza tkwi w samej naturze ludzkiej. W niej bowiem są zawarte potrzeby psychofizyczne człowieka, których ekspresją i konkretyzacją jest uprawianie sportu w różnych jego postaciach. Sport ujmowany w aspekcie antropologiczno-ontologicznym jest zjawiskiem złożonym, jest bowiem równocześnie odpoczynkiem, przeżyciem quasi-świętecznym, kontaktem z przyrodą, zabawą, grą, rywalizacją, formą społecznego życia, parateatrem, a także samorealizacją człowieka. Wymienione elementy aktywności sportowej wzajemnie się przenikają i dopełniają, choć nie wszystkie muszą być obecne w konkretnym typie sportu. Jedne z nich dominują w sporcie amatorsko-rekreacyjnym, a inne w sporcie zawodowym¹.

Sport dla przeważającej większości ludzi jest formą wypoczynku i odprężenia po wyczerpującej pracy. Dla jednych terenem pracy są fabryki, hale produkcyjne, kopalnie czy centra handlowe; oni poszukują odpoczynku na łonie natury – zwykle łączonego ze sportem. Inni w sporcie widzą przeciwwagę długotrwałej pracy umysłowej, związanej najczęściej z siedzącym

Ks. prof. dr hab. STANISŁAW KOWALCZYK – kierownik Katedry Filozofii Społecznej, Instytut Socjologii KUL; adres do korespondencji: ul. Bernardyńska 7 B/9, 20-109 Lublin.

¹ Por. *Sport a życie chrześcijańskie. List Episkopatu Włoch*, Milano 1995, nr 15-26. Cytowane według polskiego tłumaczenia w: *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, Warszawa 2000, s. 20-28; S. K o w a l c z y k, *Antropologiczno-personalistyczne podstawy filozofii sportu*, w: *Salezjanie a sport*, red. Z. Dziubiński, Warszawa 1998, s. 19-28.

trybem życia; sport jest dla nich cennym środkiem, potrzebnym do utrzymania dobrej kondycji fizycznej. Ludzie pracy traktują sport jako hobby i rekreację, sposób odreagowania na rytm codziennej pracy i związanych z nią obowiązków. Dodatkowym atutem sportu jest to, że jest on aktywną formą wypoczynku, niezwykle efektywną formą relaksu po żmudnej pracy oraz okresem regenerowania się sił fizycznych i psychicznych. Kolejnym walorem niektórych form sportu jest kontakt z przyrodą; takimi sportami są sporty wodne (kajakarstwo, żeglarstwo, pływanie, surfing), sporty zimowe (narciarstwo, łyżwiarstwo), spacerowanie po lesie, alpinizm. Dawniej niemal wszystkie formy sportu odbywały się na łonie natury; dziś przyrodę zastępują hale sportowe budowane z betonu, sztucznego tworzywa i szkła. Są one jednak często usytuowane w parkach czy w pobliżu leśnych kompleksów, co pozwala ludziom uprawiającym sport na kontakt z przyrodą.

Drugim elementem ontologicznym aktywności sportowej jest to, że człowiek dzięki niej przeżywa rodzaj świętowania². Sport jest czasem wolnym od pracy, którym człowiek dowolnie rozporządza i może według osobistych planów zagospodarować. Taki czas kojarzy się zwykle ze świętem. Wiele sportowych zawodów czy treningów odbywa się właśnie w dni świąteczne, dlatego gromadzą one liczną publiczność. Sport amatorski jest rodzajem przygody – zwłaszcza dla ludzi młodych, pragnących odmiany rytmu codziennego życia i odczuwających potrzebę ruchu. Aktywność sportowa ma swoje miejsce i czas, stwarza specjalny nastrój poprzez proces przygotowania i organizację, przerywa codzienność, jest źródłem radości płynącej ze spotkania ludzi o pokrewnych zainteresowaniach. Można nawet uznać, że sport jest reaktualizacją (*mimesis*) trwałej tęsknoty za innym, głębszym wymiarem ludzkiego życia, chęcią doświadczenia jakiejś sakralności. Człowiek to *homo laborans*, ale właśnie dlatego potrzebuje on odpoczynku i okresowej zmiany tempa życia. Tego wszystkiego dostarcza sport, dlatego można w nim widzieć quasi-świętowanie. Oczywiście dla ludzi wierzących aktywny czy pasywny udział w sporcie nie powinien kolidować z obowiązkiem udziału w niedzielnym nabożeństwie.

W egzystencjalnym przeżyciu sportu, głównie amatorskiego, jest zawsze obecny element zabawy. Człowiek jest taką istotą, która psychicznie i fizycznie potrzebuje odprężenia, odpoczynku, zabawy. Dlatego określa się go jako *homo ludens*³. Uprawianie sportu jest swoistą zabawą, w której

² W. K u c h l e r, *Sportethos*, München 1969, s. 130-140.

³ J. H u i z i n g a, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, Warszawa 1985.

uobecnia się radość, spontaniczność, bezinteresowność, chęć odmiany, potrzeba inności, kreatywność... Zabawa jest celem samym w sobie, dlatego jest czasowym odseparowaniem się od uciążliwych obowiązków związanych z pracą zawodową⁴. Sport rekreacyjno-amatorski nie jest pracą, ponieważ nie jest podejmowany dla zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych człowieka. Jest to aktywność niezależna w swym charakterze od zajmowanego stanowiska społecznego i wykonywanego zawodu. Zabawa jest po prostu zabawą, sport jest uprawiany dla samego sportu. Istnieje wiele typów zabaw, mianowicie są zabawy manipulacyjne, tematyczne, konstrukcyjne, gry ruchowe, dydaktyczne⁵. Sport należy do zabaw dynamiczno-ruchowych. Jest specyficzną formą zabawy, rodzajem gry. Gra sportowa jest różna od zawodowej aktywności, gdyż jest ekonomicznie nieprodukcyjna. Są różnorodne gry: sportowe, wojenne, artystyczno-teatralne. Gra ma doniosłe znaczenie w życiu dziecka, ponieważ na tej drodze uczy się ono podstawowych zachowań społecznych, zawodowych, rodzinnych, kulturowych. Gra jest także ważnym sposobem przekazu tradycji i wiedzy. Inne formy zabawy mogą być całkowicie dowolne w ich przebiegu, natomiast gra sportowa – mająca profil zespołowy – łączy się z obowiązkiem znajomości i przestrzegania norm. Sport jest taką zabawą zorganizowaną, która wymaga współdziałania refleksyjno-kreatywnej myśli człowieka. Dlatego zwierzęta potrafią się bawić (zwłaszcza młode), ale nie uprawiają sportu rozumianego w sensie ścisłym. Wprawdzie zwierzęta o wyższej inteligencji (np. delfiny) można nauczyć gry w piłkę, ale jest to tylko efekt tresury, a nie aktywność sportowa oparta na refleksji i zdolności do rozumienia reguł gry.

Gra sportowa ujmowana w aspekcie ontologiczno-egzystencjalnym ma dwojaki wymiar⁶. Z jednej strony jest realną aktywnością człowieka, jednak z drugiej strony poprzez swą grę wkracza on w świat iluzyjno-intencjonalny. W trakcie aktywności sportowej ludzie na określony czas odrywają się od realnych zadań i obowiązków zawodowych, przyjmując dobrowolnie rolę zawodników – partnerów określonej gry. W ten sposób przenoszą się jakby w wirtualną, pozaczasową i pozaprzestrzenną rzeczywistość, w której zajmują

⁴ Sport zawodowy jest oczywiście już pracą, ale równocześnie może być także przyjemnością czy nawet zabawą.

⁵ R. T r z e ś n i o w s k i, *Zabawa w procesie wychowania*, w: *Myśli i uwagi o wychowaniu fizycznym i sporcie*, red. K. Zuchora, Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego 2000, s. 67-80.

⁶ E. F i n k, *The Ontology and the Play*, w: *Sport and the Body. A Philosophical Symposium*, Eds. E. Gerber, W. Morgan, Philadelphia: Lea & Febiger 1979, s. 73-83.

określone role, przestrzegają ustalonych reguł gry, akceptują specyficzną symbolikę sportową. Sport jest przyjemną zabawą, a zarazem jest grą symbolizującą elementy i aspekty ludzkiego życia: trud, współzawodnictwo, zwycięstwo, klęskę, pracę, radość, świętowanie itp. Gra sportowa jest połączeniem świata rzeczywistego i świata wyobraźni, syntezą radości i wysiłku, indywidualności i doświadczenia wspólnoty. Sport ma charakter ambiwalentny: jest swoistym powrotem do bez troski okresu dzieciństwa i młodości, równocześnie zaś jest symbolicznym podejmowaniem zadań człowieka dorosłego odpowiedzialnego za swe życie. Gra sportowa wymaga odpowiedniej kondycji fizycznej i postawy psychicznej, w praktycznej zaś realizacji najczęściej niezbędne są także czynniki zewnętrzno-materialne: stadiony, baseny, ekwipunek sportowy, narzędzia do treningów itp. Gra sportowa ma charakter autoteliczny: jest grą dla samej gry. Taki profil ma przynajmniej sport rekreacyjny, natomiast sport zawodowy jest także inspirowany przez cele pozasportowe: ekonomiczne, polityczne, narodowe itd.

Kolejnym elementem obecnym w wielu dyscyplinach sportu jest rywalizacja czy nawet tzw. walka sportowa⁷. Sport jest grą zespołową, w trakcie której naturalna jest chęć zwycięstwa. Taka jest logika gry sportowej. W igrzyskach olimpijskich stawka zwycięstwa jest wysoka: zdobycie medalu, a dzięki niemu także prestiżu, sławy, ekwiwalentu finansowego. Błędne jest przekonanie, że gra sportowa jest tylko walką z drugim człowiekiem czy opozycyjną drużyną. Człowiek, podejmując sportową aktywność, walczy przede wszystkim z samym sobą: swym lenistwem, zmęczeniem, stresem, lękiem, fizyczną słabością. W niektórych dyscyplinach sportowych zawodnik „walczy” z przyrodą i siłami natury, ma to miejsce np. w alpinizmie czy morskim jachtingu. Niewątpliwie jednak sport jest rywalizacją indywidualną czy zespołową ludzi pomiędzy sobą, czego klasycznymi przykładami są: piłka nożna, hokej, boks czy różnego typu wyścigi. W naturę gry sportowej jest wpisana wola zwycięstwa, co implikuje zaciętą rywalizację pomiędzy zawodnikami. Nawet sport uprawiany indywidualnie przynajmniej w sposób pośredni zakłada klasyfikację osiągniętych wyników, co z kolei implikuje element rywalizacji.

Sport, zwłaszcza zawodowy, jest twardą rywalizacją inspirowaną chęcią otrzymania nagrody i rozgłosu. W semantyce sportowej mówi się nieraz

⁷ G. V o l k e r, *Die Moral des Sports*, Hrsg. von V. Caysa, w: *Sportphilosophie*, Leipzig: Reclam Verlag 1997, s. 192-198; K. L. S c h m i t z, *Sport and Play: Suspension of the Ordinary*, w: *Sport and the Body*, s. 27-29.

o „zaciętej walce” pomiędzy zawodnikami, z których każdy pragnie być szybszy, mocniejszy i lepszy od innych. W naturze ludzkiej tkwi niewątpliwie instynkt walki i agresji, chociaż – wbrew twierdzeniu Th. Hobbesa – nie jest on najważniejszym czy tym bardziej jedynym impulsem ludzkiego życia. Sport jest sublimacją instynktu walki i regulowaną przepisami, etycznie dozwoloną formą jego ekspresji. Krótko mówiąc: walka sportowa różni się w sposób istotny od wojny, gdyż mają one odmienne cele, metody, efekty i profil⁸. Celem wojny jest zniszczenie przeciwnika, celem gry sportowej jedynie zwycięstwo. Metody prowadzenia wojny są bezwzględne, w sporcie natomiast obowiązują określone reguły. Skutki działań wojennych są mniej lub bardziej negatywne dla ludności pokonanego państwa, efektem zaś gry sportowej jest rozwój osobowości człowieka. Wreszcie profil wojny i sportu jest całkowicie odmienny: wojna jest opozycją pokoju; aktywność sportowa natomiast wymaga właśnie pokojowego współistnienia ludzi i narodów. Do zwycięstwa w wojnie prowadzi przewaga militarna, warunkiem sportowego zwycięstwa jest siła woli, inteligencja, techniczne przygotowanie, kondycja fizyczna itp. Walka sportowa jest prowadzona bez przelewu krwi, przemocy, brutalności, świadomego zadawania bólu czy tym więcej pragnienia czyjejs śmierci. Oczywiście takie zjawiska mogą się pojawiać, ale są to wypaczenia autentycznego sportu – również sportu zawodowego. Partner gry sportowej nie może być traktowany jako wróg, lecz jako rywal na drodze do zwycięstwa. Sport jest sektorem kultury, dlatego nie może być zakamuflowaną formą powrotu do biologiczno-brutalnej walki o przestrzeń życiową. Sport nie jest fizyczną agresją, gdyż na jego terenie obowiązują ogólnie przyjęte reguły zachowania się. Rywalizacja jest naturalnym elementem gry sportowej, lecz nie ma to nic wspólnego z nienawiścią czy agresją. Sport jest współzawodnictwem z innymi ludźmi, lecz nie przeciw nim.

Sport, będąc zwykle grą zespołową, ma elementy wspólne z widowiskiem teatralnym⁹. Dlatego P. Weiss określił sport jako prezentację zachowań będących rodzajem mitycznego archetypu¹⁰. Mianowicie gra sportowa jest symbolicznym uosobieniem ludzkiego losu: jego dramatów, radości i bólu,

⁸ P. Weiss, *Sport. A Philosophic Inquiry*, London: Southern Illinois University Press 1969, s. 177-185.

⁹ Elementy i strukturę widowiska sportowego interesująco i wszechstronnie omawia J. Kosiewicz; por. *Kultura fizyczna i sport w perspektywie filozoficznej*, Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego 2000, s. 174-198.

¹⁰ Tamże, s. 156-159.

zwycięstwa i zawodów, walki i braterstwa, życia i śmierci. Taka eksplikacja sportu nawiązuje do tradycji antycznych igrzysk olimpijskich, w których pokazy sportowe były rodzajem teatru dla licznie gromadzącej się publiczności przybyłej z całej Grecji czy nawet spoza jej granic. Zresztą dziś również sportowe imprezy olimpijskie są widowiskiem ogólnoswiatowym, zwłaszcza rytuał ich otwarcia i zamknięcia. Znani sportowcy są oblegani przez mass media i czczeni przez kibiców podobnie jak gwiazdy filmu, piosenki czy bohaterzy narodowi. Sportowe imprezy w Polsce, zwłaszcza mecze piłki nożnej, wywołują u publiczności o wiele silniejsze emocje aniżeli teatralne spektakle czy koncerty muzyki klasycznej. Niewątpliwie więc dawny i współczesny sport zawiera element teatralno-widowiskowy.

Analizując strukturę ontologiczną sportu, nie można pominąć faktu, że pełni on także funkcję autokreacyjną¹¹. Sport jest zabawą, grą, rywalizacją, quasi-teatrem, a równocześnie jest samorealizacją człowieka. Dotyczy to zwłaszcza osób młodych, dla których sport jest ekspresją ich możliwości, wyrazem ukierunkowania życia, realizacją pragnień wyjścia poza ograniczenia czasu i przestrzeni, a przede wszystkim samodoskonaleniem siebie. Gra sportowa daje ludziom poczucie samospełnienia, osiągnięcia znaczących sukcesów, możliwość realizowania nowych zadań. Sport uczy także realizmu, kontaktu z rzeczywistością społeczną, pozwala przewyciężyć postawę marzycielstwa. Z jednej strony jest on powrotem do beztronski lat najmłodszych, ale z drugiej jest dobrym przygotowaniem do podjęcia trudnych zadań życiowych. Sport daje młodemu człowiekowi możliwości zweryfikowania własnych możliwości i siły. Jest więc on kształtowaniem własnej osobowości, postawy życiowej, formowaniem świata osobistych wartości.

Dotychczasowa analiza ontologicznych elementów sportu pozwala na ukazanie jego zasadniczych funkcji antropologicznych¹². Są one następujące:

1. Funkcja ludyczna – gra sportowa jest dobrą zabawą dla samych sportowców, a także dla obserwatorów tego rodzaju imprez.
2. Funkcja hedonistyczna – sport jest środkiem przyjemności biologiczno-witalnych, zwłaszcza dla ludzi młodych, pozwala bowiem doświadczyć własnej siły fizycznej.

¹¹ J. K u c z y ń s k i, *Gra jako negacja i tworzenie świata*, w: *Filozofia kultury fizycznej. Koncepcje i problemy*, red. J. Kosiewicz, Z. Krawczyk, t. 2, Warszawa: Akademia Wychowania Fizycznego 1990, s. 56-92.

¹² Por. H. B o u e t, *Signification du sport*, Paris 1968, s. 447-623.

3. Funkcja higieniczno-zdrowotna – sport jako aktywny odpoczynek służy zachowaniu zdrowia i biologicznej żywotności; dynamika ruchowa jest niezbędna każdemu człowiekowi.

4. Funkcja rekreacyjna – praca zawodowa wymaga odpoczynku i rekreacji, zmiany rytmu życia, zmiany sytuacji, otoczenia, kontaktu z przyrodą itp.

5. Funkcja rywalizacyjna – w ludzkiej naturze zawarta jest chęć konfrontacji z innymi, współzawodnictwa, a nawet walki. Sport jest ujęciem dla nadmiaru energii i potrzeby rywalizacji, regulowanym przez ogólnie przyjęte zasady gry sportowej.

6. Funkcja widowiskowo-teatralna – sport dzięki współczesnym mass mediom, przede wszystkim telewizji, stał się fascynującym widowiskiem dla miliardów ludzi na całym świecie. Wzbudza on niebywałe emocje kibiców, bawi, ekscytuje, cieszy lub gniewa.

7. Funkcja estetyczna – sylwetki sportowców, piękno ludzkiego ciała, płynność ruchów, zgranie drużyny sportowej itp. elementy przyczyniają się do wyrobienia zmysłu estetycznego publiczności sportowych imprez. Ważną rolę w tym względzie pełnią również: rytuały sportowe, muzyka, architektura sportowa, flagi, hymny, pieśni, transparenty, reklamy itd.

8. Funkcja społeczna – wspólna gra sportowa zbliża ludzi różnych zawodów, środowisk społecznych, orientacji światopoglądowych i politycznych; sportowa drużyna jest okazją do nawiązywania przyjaźni, a międzynarodowe imprezy sportowe zbliżają do siebie ludzi różnych ras i narodów.

9. Funkcja edukacyjna jest szczególnie ważna w środowisku szkolnym, w którym sport przyczynia się do hartowania ciała, poprawiania kondycji fizycznej, wyrabiania zwinności ruchów, a także kształcenia inteligencji, poznawania przyrody, środowiska społecznego i własnych możliwości, formowania charakteru itd.

10. Funkcja etyczno-formacyjna – gra sportowa zachęca do poszerzania własnych możliwości somatycznych i psychicznych, uczy dyscypliny, poszanowania autorytetów, ukazuje potrzebę posłuszeństwa i solidarności, potwierdza nieodzowność higieny ciała i ducha oraz konieczność lojalności i respektowania reguł gry.

11. Funkcja militarno-wojskowa – sport jest integralnym elementem w życiu żołnierzy, a młodzież przygotowuje do obowiązku – gdy zajdzie taka konieczność – obrony własnego kraju przed agresorem. Trening sportowy jest także przydatny w sytuacjach osobistego zagrożenia względnie w obronie niewinnych ludzi zaatakowanych przez jednostki przestępcze.

12. Funkcja adaptacyjna do zawodu – w wielu zawodach jest konieczne posiadanie zwinnego silnego ciała i wyjątkowej dynamiki somatycznej, np. w lotnictwie, marynarce, alpinizmie.

Wymienione wyżej funkcje sportu nie są jedyne, ale zapewne najważniejsze. Sport otwiera przed człowiekiem wiele możliwości rozwoju biologiczno-somatycznego i psychiczno-duchowego, ale może być także – zwłaszcza sport wyczynowy – okazją do deformacji, okaleczeń czy wynaturzeń. Dlatego nieodzowna jest etyka sportu.

BIBLIOGRAFIA

- B a r l a k M. (red.), *Personalistyczna wizja sportu*, Warszawa 1994.
D z i u b i ń s k i Z. (red.), *Teologia i filozofia sportu*, Warszawa 1997.
G e r b e r E., M o r g a n W. (red.), *Sport and the Body*, Philadelphia 1979.
J e u H., *For a Humanism of Sport*, Paris 1994.
K o s i e w i c z J., *Myśl wczesnochrześcijańska i katolicka wobec ciała*, Warszawa 1998.
K o w a l c z y k S., *Elementy filozofii i teologii sportu*, Lublin 2002.
K o w a l c z y k S., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 1990.
L i p i e c J., *Filozofia olimpizmu*, Kraków 1994.
M y l i k M., *Filozoficzne podstawy sportu*, Warszawa 1997.
P a w ł u c k i A., *Pedagogika wartości ciała*, Gdańsk 1996.
S h l u s h e r H. S., *Man, Sport and Existence*, London 1969.
W e i s s P., *Sport. A Philosophic Inquiry*, London 1969.
Z u c h o r a K., *Wychowanie w kulturze fizycznej*, Warszawa 1980.

ANTHROPOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPORT

S u m m a r y

Sport plays at present an essential role in social life, and it is genetically conditioned by human psycho-physical needs. It is a multidimensional phenomenon. In its anthropological-ontological aspect, sport is 1) a rest after work, 2) a departure from everyday life and a quasi-festive experience, 3) an active play, 4) a game based on fixed rules and manifesting in a symbolical manner the changeability of human fortunes, 5) competition for victory (but not

a brutal aggression), 6) a fascinating para-theatrical show, 7) a form of human auto-creation. Sportive activity may play the following anthropological functions in individual and social life: ludic, hedonistic, hygienic and health-promoting, recreational, competitive, theatrical, aesthetic, socio-integrating, educational, ethic-formative, military, and adaptive for a job.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: sport, filozofia sportu, ontologia sportu, cele sportu, gra, rywalizacja, zabawa, autokreacja człowieka.

Key words: sport, philosophy of sport, ontology of sport, goals of sport, game, competition, play, human auto-creation.